

Folkeliv og Folketro blant Sogninger i Minnesota og Dakota

i Pionertiden
Martha Ottarnes forteller

ved Einar Haugen, University of Wisconsin

[Blant de mange sogninger som jeg intervjuet da jeg for endel år siden samlet stoff til min bok om det norske språk i Amerika var en av de interessanteste meddelere Mrs. Martha Ottarnes. Hun var 83 år gammel da jeg tok henne opp på gramfon i 1942, men klar og levende og full av historier. Hun bodde da på farm nær Spring Grove, Minnesota, i et strøk som heter Blackhammer. / Jeg brukte en stubb av henne i min bok (The Norwegian Language in America) 550-2, men hun fortjener å få hele sin beretning på trykk. Alt som jeg har kunnet oppfatte på platen følger her, noe normalisert i retning av nynorsk skrivemåte, men med dialekten i behold.]

Eg e født på Skajem i Aurlands prestegjeld i Norge, den seks og tjuende januar atten hundre og ni og fenti. Der livde eg te eg va pao tolvte året. Dao raiste me te Amerika, og va pao havet i sju vike med stor storm, so atte me tainkte da hadde gått gale, da var berre ait skarve sailskip. Men so kom me no fram te Quebec, og so vart da no te fara opp igjano landet med allslags kjøregrate, vaif du. Da va mesta so du vilde sjao krytyrvogne da me va i. Og so kom me her te Blackhammer, da va fyate dagen i julai.

Me hadde ain tolk so hadde vore her i Amerika ai tid, han va so te saia nabogut med oss. Dai vilde ikkje hatt han te tolk, for han kunde kje snakka følt godt aingels. Men so var han fornærma for da at hans aigne landsmenn ikkje vilde ha an, vaif du, og sclaisse so blai da te da at han blai tolken vaor. Men me saog ikkje mair te um han, me, ette han ha faott oss på treine. Men han kom te Goodhue County og dar settla han ned.

Etter me kom hit, hadde kje far annet hell han mactte arbeia fyr te uppholda familien. Da var mest en dalar dagen igjennom harvisten.

^{tyo}
Eg hadde ~~xxo~~ systre so va eldre ell eg, og dai laut no ut og arbeia.

Naor me hadde vært her ait aors tid, so kjøpte far ain førti land. Da var berre skog altsamma, og so kom naboarn tesamman og hogde logg, og so bygde dai upp ait hus fyr oss. Dai hjelpte og fekk veggane upp, resten gjorde me no sjøl. Og dar grubba han upp mesta delen tå dan førtien. Han livde ikkje fælt lenge han far, han var noks og seksti aor naor han dø. Men snart itte han va dø, so fekk han betalt dan vetie førtien, vait du, og da var godt gjort med arbai so so han laut arbaia. Og so hadde me kje vatn, anna me maotte gao te ain plase dai x kadla Springen. Da va ned ain bakke, og so gao upp atte hin bakke, og bera ain par paila med vatn denna vegen, og da var no vel halva mili. Da var vatnetdai laut vera redde føre, vait du. Og so fekk dai seg no te noko kuer, so me livde godt solaisen, fyr~~ø~~ me hjelpte te og hjelpte oss sjøle.

Da var kje mykje fens i dan tidi, krytri gjekk lause dai adle ~~xxx~~ staden og forsynte seg sjøle igjennom sommaren. Men so hogde dai av loggen ai viss lai, og so um dai var for tjukke, so splitta dai dai, og fekk so og so mange rels. Og so fenste dai opp rondt da vetla dai hadde faott inn te fil. Da blai so tidt med krokfens. Da tok mange, mange ° rels i kår krok. Detta andre fense tok da kje so mange te, men da va kje so trygt da so krokfenset. Da kunde kje komma igjønø~~x~~ dar noko, men da andra da var maira ope, so at krytri hadde maira kjens te komma igjønø.

Jul, da va no so stor ain høytid. Da maotte vera alt ferdig vetla-julaftao. Alt maotte vera skurt og fint, og adle maotte vera vaska og pynta, og ha pao seg raine kle. Og naor julaftao kom, so hugsa eg da atte dai brukte te å klina ain fine gode kling, og so gjekk dai bort og ga kuidn noko godt. Og julaftao so va~~x~~ da te faira med gode mat og godt te drikka. Da va mesta so atte dai hadde øl te jul. Han far va alltid slik at da va kje stort han brukte tao da han, da va maira te naor inkon kom, vait du.

So va da gjestabod dao, me skulde gao te korandre naboarn og ha da hyggeleg med korandre. Og so va da no midden (meeting).

Ja, dai arbeidde hardt dai gamle. Dai laonte paingar dai, og so gav te kjerka, fyr te fao kjerka, og so arbeidde dai alt dai kunde so dai sku væ god te kosta upp kjerka. Dai fekk ai fin lita kjerka, ho va kje stor, men ho va fin, ai liti fraimkjerka. Ho blai innvigde i atten hundrede og sytti, trast litte me kom her te Amerika. Men so blai ho for liti. Ja, e vait ikkje maira om hinna, da va no i den kjerka e blai konfirmert av pastor Reque, Styrk Reque, du ha hoirt gjete han. Mainighaiti voks, so vart da te da dai maotte riva hinne ned og so bygde dai denna so no e.

Um kor dai fairte bryllaup? Å ja, dao turte dai no pao, va vait du, um atte dai hadde lite rom. Eg hugaa ofta, eg ha ofta undras pao da rommet me hadde hjao oss. Me hadde ikkje stove i da dar, so da va kaldt, men det va omtrent so stort so detta romme me sit i. Ja dar blai bestefar og bestemor te Missis Rølvaag gifte--ja dai vart gifte i kjerka, men dar fairte dai bryllaup. Og so kunde dai ikkje ha adle folk pao ain dag. Dai hadde eldre folk ain dag, og so hadde dai ungdomen næste dag, so dai fairte bryllaup i to daga. Men adle maotte vera med og da skulde ikkje nokon setjast te sides.

Eg hugaa no ikkje so mykje te da nettup, men dai trudde no pao spøkri, vait du, mange tao dai. Dai trudde da va spøkri i skulehuset vaort, gamle skulehuset vaort. Da va ait lite skulehus som dai hadde sett upp tao logg. So hadde dai no hatt ait lite tårn pao da og sett opp ai stytta uppi ryate dao. Dar hadde dai feste og dar festa dai flagde ti, vait du, i denna styttao so stod uppyve taket. Og so hadde dai no teke ned atte flagdet, men glømt å teke ned atte alt det tåget. Da va atte noko tåg upp dar da hadde vore festa, ser du. Og naor da bles dao, so vait

du detta hoirdest, og dao va da spøkri og dai va redde te gao forbi ette da va myrkt. Men so hadde no ainkvan komme pao detta der ~~da~~ so va lite hjertigare ell dai andre og sitt ette, og so fann dai tåget.

Og so va da juleraiet -- da va likasom atte inkon skulde klæ seg upp ^a ain store flokk og so komma itte vægen so at inkje dai hverken saog nokon eller nokon trudde dai var dar. Hørde dai som ait leven, so va da juleraiet. Darifrao kom da detta her atte dai begynte te å klæ seg, ut og gao julebukka.

Ja, huldra, ho vait ikkje eg noko um. Dai ville tru pao na i Norge, vait du, men dar kunde kje vera noko sannhait i da helde. Eg trur folkjet trudde so hardt pao dai at dai verke^e~~l~~_k kunde visa seg til dai. Eg vait ikkje maira om da anna dette her so han gamle beste- far sa, atte da skulde ha komme ain huldrekar med ain kvite hest og vilde byta uti ain svart. Pao Otternes hadde dai ain svart, og denna herk han kom med ain kvit hest. Og so vilde ikkje Otternes byta. Og so skulde huldrekaallen ha sagt da, atte dar skulde aldri trivast svarte hest pao Otternes maira. Og han gamle beste- far, da va no han so fortalde da, han va darifrao, vait du, han sa da atte da hadde ikkje vore svarte hest dar ^o sainare. Men da va vel noko av atte dai ikkje turde setja pao ain svarte hest kanskje. Da e laingje seao, da va visst fyre hans tid.

Naor me kokte no potet, vait du, so va ^{da} no fyrr i tid so atte dai kokte dai med KÅ roset (skallet) på, og so gjekk me ut og slo vannet -- hadla vannet tao dai pao markji. Og so sa ho da atte da skulde me ikkje gjera. So vilde me veta kofer me ikkje skulde gjera da, vait du, og lo aot dette her me. "Ja, de faor no gjera so de vil de," sa ho, "men eg ha no vorte for da, eg, XXXXX " sa ho, "at eg inkje ska gjera da, og inkje ha eg gjort da heller. Han ska kje slao kokande vatn pao jordi, for dao brenne han dai so e innunde," sa ho. Da skulde vera huldefolk da, vait du, so

va innunde.

Onkelen hans far va~~g~~ slik at han kunde fortelja framtida i aot folk, naor at han saog i hondidn dairans. Da va noke so skulde ut pao sjoen. Og so hadde han sagt da, ~~xxxxxx~~ atte "de ska kje raisa ut pao sjoen idag, da gaor ikkje godt," og dao va da fint vær. So raiste dai, og so blai dai burte begge to so raiste. Men han hadde sitt da han, ser du.

So va da ain mann, e hugsa ikkje atte namnet hans no, wen me kjende han so godt. Da traff so atie Skajem va midtvegjes imydlo Vassbygdevatnet so me kadla og so Aurlandsvangen, og so va kjerkae pao Aurlandsvangen. Og naor dessa frae Vassbygda kom og skulde te kjerkae, so maotte dai bruka ~~xxxx~~ baot ait langt stykke, dai. Og so kom dai pao landjordi, og dao gjekk dai nett forbi huset hjao oss. Solaisne lærde me te kjenna adle dessa her. Og so va han so stolte denna mannen for han va~~g~~ rike~~g~~. So hadde han barnet sitt te da~~en~~, og so hadde han barsol. So hadde han fudle huset med folk, og so vilde dessa unge at han onkel skulde spao dai, vai~~t~~ du. So spa~~d~~de han dai, og sa forskjelligt. So skulde denna narra 'n han, og so stakk han armen sin bakom dai andre, og ha~~n~~di bort te han sa han inkje skulde sjao ken da va si ha~~n~~d. ~~xxxxxx~~ Og so sa han, "Jadden faor du skrapa hardt du, so du faor nok fyrr du kjeme herifrao," sa 'n. So blai~~x~~ han sinte denne her, vai~~t~~ du -- han hadde nettop sagt da med beibien sin atte "ja du ska eleppa lorta hendidn dine ut du." Han skulde eleppa arbaia dan beibien vai~~t~~ du, men han fekk nok arbaia både faren og han.

So va da~~x~~ ai so va nabokane va~~re~~s, ho hadde fortalt ^{mangt} ho, itte mor si. Ho va ain jentunge, og so va ho so vilter denna jentungjen. Ho hadde flaire sysken, og so hadde han no vel spa~~t~~t desse her og da, vai~~t~~ e.

So hadde ho sagt da mori, "Du faor spå denna jentungjen her og, heyra kor da gaor med hinna," saX ho, "da bli no vel inkje noka tao hinna." Men so saog han i hånndi hinna, og so sa han atte "e vait kje koss da bli med di. Da blir inkorstaden so langt, so langt," sa 'n, "e vait kje keet da blir ao med deg, wæn du blir besta jentao aot wor di du, og alt da lendet du faor bli inngjort," sa & 'n, "innfenst." Ja da blai da og, vait du, da blai innfenst.

Da va ai kjeriing, wæn e vait ikkje om e bær fortelja da, da hoirest so stygt ut. Dai trudde at ho kunde trolla, vait du. Dai sa ~~XX~~ da, atte naor dai fyste kom te Amerika, so hildt dai seg inne hjao ain bror te mamma. So hadde ho faott seg te ain to tre kuar denna kjeriingji, og denna svogaren han hadde hogge konnstokk (cornstalks) han, og stakkan stod pao filli. Og so sa han te denna kjeriingji atte "du lyte passa kuedn dine, so dai inkje kjem upp te konnstakkedn mine." "Dai ska ikkje gjera konnstakkadn dine noko ~~xxx~~ dai," ^{sa} ho, og da gjorde dai ikkje helde. Dai sa da, at dai va rædde ho skulde ta bortpao kuedn og gjera inkort gale med dai. Men eg vait kje eg. Dai sa da at dai wælka blod itte na, ser du, so dai va so rædde na mange. Da va vel difyr atte da vart uppteke so trolldom, for dai va så rædde na. Dao mannen min og ait syssekjenbarnet hans va unge guta, so va dai ute og raid um kvelden, og so visste dai um denna patchen med vatermylde (water-melons). Dai stogga og tok seg vatermylda. Ho hadde plenti so dai, da var ikkje for da at ho sakna dai, men neste morgo so kom ho no te mor og sa at dai hadde vore dar og teke vatermylde. So sa dai da, wæn dette her er vel ikkje sant, veit e, wæn dai sa da atte pastor Olausen skullÛe ha esgt at vinet brast naor ho kom til æx alters.

So for me no ut dar i Dakota dao og sette oss pao ville prærien. Da va kje ~~nikk~~ noken dar pao prærien dan tid naor me setla dar, so da va no kje fælt hyggeleg te å komma dar. Ait lite barn hadde eg, og so livde me no i ain jordkjedlar, han va so liten atte han va kje so stor som detta her rommet, veit du. Berdalen kom dar ai gong -- han far te Missis Rølvaag brukte te komma opp so ofta han te oss -- naor han var gut so hadde han haimet sitt hjaor foreldri te mann min. Naor at han skulte, so va da haimet hans dar bestandig. Og so tok han seg tao oss nett so far vaor hadde gjort tao hann. Han kom opp dar og skulde hjelpe og brekka dao. Og so begynde da te å regna, og so maotte han taka hestageladn sin inn. Dao va kjedlaren so fudle at me kunde nesten inkje lea oss fyr atte me fekk dai ut atte. So lite va da. Men dar fekk me liggja, og da va da sama kor me for, me va so gladé i korars.

Næste vaor so begynte han te å arbeia pao landet og byggeja seg ait skikkelegare hus. Men da va mange strabatsa, eg sat ofta alaina. Da kom allslags fræmmande folk, vaite du, dai adle saog ette land. Da træfte te vera ain trekk (track) imydlo Watertown (S. D.) og Canby (Minn.), so gjekk nett forbi oss, i linao med oss. Og ken so kom, naor da laid te kvelden, so vilde dai fæo stoppa. Rædde va me, men inkje tykte me me kunde saia dai ut, vaite du. Me bar inn noke hoy helde halm og la pao golvet, og so laut me liggja pao golvet so da ofta inkje va anna me maotte upp fyr at e kunna komma te stoven. Men eg ha alltid vore glad og takka Gud for da e gjorde i dan tidi, atte me hadde dao ait tak eover oss, so me kunde beskytta andre og. Da fikk inkje hjelpe um da inkje va behagelig.

Han onkel hadde aindel oksa fyrats aoret. Dai maotte tjoræst i lange, lange rop (ropes). Han maotte ha dai so langt ifrao einann atte dai inkje kom tesamen. Inkje nokk med da at me maotte tjora dai dar, men so maotte me laifa dai te vanningo. So maotte han taka ai og

tvo og laia te vannings, og so tebakas att og tjora dai. Og solais maotte me gjera med adle krytyri vaors, ait fele arbait. Og so naor ain skulde mjelka, so va da te raisa ned pao praerien og sitja dar og mjelka, og so bera mjelki i fat oppatte. Og me maotte stao med baenet pao ryggen naor dai histe vain opp aot adle krytyri. Og da va kje pail, men da va noks so va nett so ain liten berel (barrel), da va omtrent som so, og vide som so, so me maotte hissa utor wallen & med aot adle krytyri. Somme oksa va so vrange at dai va kje gode te styra. Men mannen min hadde brekka dei so godt ian, at istaden for te berre bruka da aine yeket, so laga han te ait yoke fy kor. Da va so mykje ledigars da fyr dai, og so kjorde han dai med tauva. Men naor dai inkje vilde, so kunde ikkje han holda dai med tauva, vait du. Dai va so sterke dai, at dai raiste sin veg. Mangen gong tok dai ut med oss. Da va ~~fxixixixixix~~ felt te sjao ko ain ukse kunde ~~xxxxix~~ springa.

Me laid ofta vondt. Mange gonge dai kom dar dai stakkareda so skulde liggja, dai va so luaste atte me kunde ikkje ha dai i skikkeleg klas. Ai gong hugsa eg ain so kom ifrao Chicago. Hatland va oasett hass. Han kom dar ain kveld og ha travla fem og tjuge treivve mil ifrao Danby og te oss. Han hadde noks sykjen noks langt ifrao oss, og so va da ain bror hans so hadde vorte drepent. Og me vait so vel keat da va han va drepent, fy me kjorde den vegen naor me kjorde ifrao Sioux Falls og so upp til oss. Dao kjorde me den bottomen, den krikkjen der denna ble drepent. So kom han denna, han va so elendige og vilde ^{pao} stoppa. A ja, so laut han no fao stoppa, og so begynte han te & fortelja detta her. Han tekk travla te atte han ha toke hudi ta ~~xxxxix~~ hselane sina, og han sdg ^{so} ut stakkars menneskje. Og om kvelden so bar han seg so idla for fatten. Og so tok eg og vaske fatten hass. Me brukte so mykje for i tidi gamal talg, so va maeste so ~~xxxxix~~ osv (salve), og bare halde osv. Gausla foreldre vaors dai skikka oss ut med elikt at me

skulde ha pao hånd. Og so gjekk e stad og so vaaka eg føtten hass, og so ha me raine kluta, og so smorde eg hann inn med talg og retta føtten hass oppatte. Um morgon so va 'n ~~xxxxxxxxxxxx~~ bære, wait du, og so naor han raiste att~~X~~ dao, so gjorde eg da sama. Og eg tykte eg va so glad fy att eg va god te å få gjera da fy han.

Fyrstunde så va da næste saddhus (sod houses) pao farmen. Og summe hadde kjellara og, so dai digga seg ned. Da va noke folk som hadde levt i Decorah, Bråten va namne dairas. Dai hadde komme upp dar, og so hadde dai ain store famili og hadde digga seg ned i ain kjellar. Og naor me kom og skulde flytta pao landet vaort, me, so va da kje noke i den skarve kjellaren me skulde flytta inn i, wait du. Og dao fekk me inn te dessa folkji so hadde so mange bodn. Og so hadde dai ai saing so stod no slik, og so hadde dai ai ann~~X~~ saing dar, og so hadde dai ai ann saing dar, og so hadde ^{dai} ai ann saing yve dan igjen, og so hadde dai ain slike gamledags lounge so dai brukte te ai saing. Dar va me velkomna te komma med so va so fullt fyrr atte dai hadde kje rom, men endao so laga dai rom fyr oss.

So da va næsta saddhus, og summe so vilde no vera likare, so vilde dai ha opp sjeedd so lomber, og so sadde dai dai upp. Men da blai so kaldt da naor vinteren kom, for dai fekk ikkje sadden inna bordet skikkeleg, anna da glisna isydlo, wait du. Men saddhusi dai va forferdeleg varme og fina. Um summaren va dai so cool. Dai rappa (wrap) dai, ser du. Naor me hadde faott sett dai upp, so tok dai ai ~~xxxxx~~ skarp riva, og so rakte dai ned haile veggjen. Dao fekk dai likso grasroti te komma ut. Me hadde vaort rappa med, og so fann me oss te rette med da. Du wait da vart ikkje jaont, men da vart nokso fint dao.

Ska e fortelja litt om dan snøvinteren me hadde? Da va i 1880. Da va dan trettande oktober. So bejynte da medruskregn, nett so da va hin dagjen, igjaor wait du. Solaisne begynte da, og va so mørkt.

Og so begynte menn min te å så fiksa stabeln, da va ain saddstabel, men han va god. Da va halmtak, og da hadde fare idla, so da va åpninga alle staden, vait du. Og so ~~begynte~~ gjekk han ut i dette styggeregnet og fiksa da opp, tetta opp baren (the barn) so han blei tette og fekk krytyri inn. Men no va da mange so ikkje gjorde detta her, anna dai tok og hadde krytyri sine inn slik da va, for dai tenkte da vart berre regn so tidleg på hausten. Og ain mann -- han va endao naboen vaor og arbeidde kista te ai jenta so va død, og so va folket hans atte heima, og dai livde i ain kjellar, og dai hadde gaott stad og sett krytyri inn i detta shedd. Og snøen draiv, ser du, og da blai storm, og krytyri dai trakka og trakka te dai stod på hove, og so dæua dai adlesanen, ~~da~~ dai myste krytyri sine. Og me hadde vaore i so god behold, me. Mange hadde dai i pastret (the pasture). Da va dai so laigde folk te å så passa unglytyri sålaisedn. Og da dæua so mange krytyr atte da va føle ting.

Da va ain tre daga da va so følt her, og so vart da bere. Me sette plozen ned i jordi, men ikkje maira helde. So begynte da te att, og sidao heldt da pao haile vinteren. Da varte te la~~ngt~~ uti mai fyrr atte snøen vart burte. Og snøen -- naor atte da draiv pao dan aina sidao aot huset vaort, so va da drive so høgt so huset. Men pao dan andre sidao so draiv da forbi. Men dar dæri va, so va da oppfylt bestandig. Um mednan naor e stad upp, so tok e ain soplimen og sette han igjono snømassen i dæri fyrr eg læst upp dyri og skulde sjao ko djupt da va upp. Ja so maotte dai skyfla snøen inn te dess at dai fekk ai sopassa stort rom at dai kunne fao arbaia litt ute, so dai kunde fao komma ut og kasta 'n upp, ser du. Å ja, da va følt. Dai gjekk over barnadn, ~~XXXX~~ du vait da va kje større barnadn, da va dai saddbarnadn, og hoistakkadn, du ~~xxxx~~ ~~xxxx~~ vieste ikkje at dai va dar, so neddrivne va dai tao snø. Om vaoren vart da mykje vann. Me livde umtrent ^{sjau} mil, me, ~~XXXX~~

11

frao Sioux River, og da va so flatt pao slike plassa atte me kunde sjao like ned te riveren. Da va so ~~X~~ langt dar me hadde huset vaort, so da va no vatn uppaoet huset, men inkje so horta ~~noke~~ noke. Men da stod i aitt vatn likaso langt so me saog te Sioux River. Men da va kje noken so for idla i da heldu.